

Kleurenfoto's op tabaksverpakkingen

Ervaringen in andere landen

Eindrapport

Een onderzoek in opdracht van het ministerie van VWS

Sonja van der Kemp

Projectnummer: B3247

Leiden, 22 januari 2007

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij Research voor Beleid. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van Research voor Beleid. Research voor Beleid aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

Voorwoord

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport heeft aangekondigd de door de Europese Commissie beschikbaar gestelde afbeeldingen te willen toevoegen aan de huidige waarschuwingsteksten op tabaksverpakkingen. In dit verband heeft de minister aan de Tweede Kamer toegezegd haar te informeren over de ervaringen met afbeeldingen op tabaksverpakkingen in landen waar deze afbeeldingen reeds enige tijd worden toegepast. Het ministerie van VWS heeft Research voor Beleid gevraagd deze ervaringen te inventariseren.

Dit rapport bevat een overzicht van de gepubliceerde ervaringen met afbeeldingen op tabaksverpakkingen uit Canada, Brazilië, Australië en Nieuw Zeeland. In dit rapport komen de effecten van de waarschuwingen met afbeeldingen op de kennis over gezondheidseffecten van roken, de intentie om het rookgedrag te veranderen en het daadwerkelijke rookgedrag aan de orde.

In het kader van dit onderzoek is een viertal deskundigen op het terrein van de sociale psychologie en communicatie over gezondheidsrisico's geraadpleegd, namelijk: dr. John de Wit (Universiteit Utrecht), dr. Rob Ruiter (Universiteit Maastricht), prof. dr. Carel Jansen (Radboud Universiteit Nijmegen) en dr. Marc Willemsen (STIVORO). Zij hebben ons niet alleen gewezen op relevante publicaties, maar hebben ons ook laten delen in hun wetenschappelijke reflectie op de effecten van waarschuwingen op tabaksverpakkingen. Graag willen wij hen hiervoor op deze plaats bedanken.

Bart Dekker
Directeur Research voor Beleid

Inhoudsopgave

Beleidssamenvatting	7
1 Inleiding	11
1.1 Beleidskader en aanleiding onderzoek	11
1.2 Doel en onderzoeksvragen	12
1.3 Onderzoeksmethode	12
2 Ervaringen met afbeeldingen op tabaksverpakkingen	15
2.1 Canada	15
2.2 Brazilië	25
2.3 Australië	26
2.4 Nieuw Zeeland	27
2.5 Ervaringen met tekstuele waarschuwingen in Nederland	28
3 Conclusies	31
3.1 Uitkomsten	31
3.2 Methodologische discussie	33
Literatuuroverzicht	35
Bijlage 1 Waarschuwingen Canada	39
Bijlage 2 Waarschuwingen Brazilië	43
Bijlage 3 Europese waarschuwingen	47

Beleidssamenvatting

Inleiding

Het doel van dit onderzoek is het in kaart brengen van de ervaringen met illustraties bij de gezondheidswaarschuwingen in landen waar de illustraties al enige jaren op de verpakkingen te zien zijn.

Het eerste land dat kleurenfoto's op de tabaksverpakkingen heeft ingevoerd is Canada. Sinds december 2000 zijn alle gezondheidswaarschuwingen op de tabaksverpakkingen daar voorzien van foto's. Na Canada zijn verschillende andere landen overgegaan tot de invoering van kleurenfoto's op tabaksverpakkingen, namelijk:

- Brazilië (2002)
- Singapore (2004)
- Thailand (2005)
- Venezuela (2005)
- Jordanië (2006)
- Australië (2006)
- Uruguay (2006)

Nieuw Zeeland heeft in november 2006 besloten waarschuwingen met illustraties in te voeren.

Binnen de Europese Unie kunnen sinds 1 oktober 2004 afbeeldingen op tabaksverpakkingen worden toegepast. Daarvoor is door de Europese Commissie een bibliotheek vastgesteld van drie illustraties per tekstuele waarschuwing op de achterkant van de tabaksverpakking. In België is de wetgeving die de kleurenfoto's voorschrijft in december 2006 in werking getreden; de pakjes met de Europese afbeeldingen worden daar al enkele weken verkocht. Groot Brittannië is voornemens de Europese afbeeldingen in 2007 in te voeren.

De ervaringen met afbeeldingen op tabaksverpakkingen in andere landen zijn in kaart gebracht door middel van literatuuronderzoek. De ervaringen in Canada zijn het meest uitgebreid gedocumenteerd. Er blijkt weinig (Engelstalige) literatuur beschikbaar te zijn over de effectiviteit van de gezondheidswaarschuwingen in de andere landen die de illustraties nu enkele jaren toepassen (Brazilië, Singapore, Thailand en Venezuela). De overige landen zijn zeer recent overgegaan tot het plaatsen van afbeeldingen. Uit Australië en Nieuw Zeeland is uit pretest-onderzoek wel relevante informatie beschikbaar over de meerwaarde van afbeeldingen ten opzichte van tekstuele waarschuwingen.

Uitkomsten

De uitkomsten van het onderzoek naar de effecten van gezondheidswaarschuwingen met afbeeldingen worden hieronder onderscheiden naar de effecten op kennis, intentie en gedrag.

Kennis

Over de bekendheid van de waarschuwingen en de effecten op de kennis over de gezondheidseffecten van roken is in Canada het volgende vastgesteld:

- De bekendheid van de waarschuwingen is hoog onder zowel rokers als niet-rokers.

- Uit een internationale vergelijkingsstudie blijkt dat de grote Canadese waarschuwingen met illustraties een positieve invloed hebben op de kennis van rokers over de gezondheidseffecten van roken.
- De meeste rokers vinden de waarschuwingen (enigszins) effectief om hen te informeren over de gezondheidseffecten van roken.
- De meeste rokers en niet-rokers vinden de waarschuwingen op de tabaksverpakkingen betrouwbaar. De betrouwbaarheid is vergelijkbaar met de tekstuele waarschuwingen.

Intentie

Het volgende is bekend over de effecten van de waarschuwingen op de intentie om te stoppen met roken of te minderen:

- Circa de helft van de rokers in Canada vindt de waarschuwingen effectief bij het verhogen van de behoefte om te stoppen met roken (51%) en om hen te laten proberen te stoppen met roken (46%).
- In Canada is tweederde van de rokers het geheel of gedeeltelijk eens met de stelling dat de waarschuwingen het roken minder aantrekkelijk maken.
- In Brazilië zegt 67% van de rokers dat de afbeeldingen hun behoefte om te stoppen met roken hebben verhoogd.
- Tevens leidden de waarschuwingen in Brazilië kort na invoering tot een groot aantal telefoongesprekken met de hulplijn voor stoppen met roken.

Gedrag

De volgende (zelfgerapporteerde) effecten zijn in Canada gevonden op het rookgedrag:

- Voormalige rokers noemen de waarschuwingen met illustraties vaker als motivatie om te stoppen dan de tekstuele waarschuwingen.
- Circa een jaar na invoering van de waarschuwingen met illustraties zei 19% van de Canadese rokers minder te zijn gaan roken na invoering van de waarschuwingen, tegenover 1% die zei meer te zijn gaan roken.
- Vier jaar na invoering van de waarschuwingen met illustraties zegt ruim de helft van de rokers dat de waarschuwingen erg of enigszins effectief zijn om hen minder te laten roken in de buurt van anderen dan voorheen.
- Ontwijkend gedrag om de waarschuwingen te vermijden komt voor onder circa een derde van de rokers. Er is geen samenhang gevonden tussen dit ontwijkende gedrag en het stopgedrag. Dit betekent dat rokers die de waarschuwingen ontweken even vaak stopten met roken als rokers die de waarschuwingen niet ontweken.
- Ongeveer de helft van de rokers rapporteert enige angst en afkeer te ervaren bij het zien van de waarschuwingen. Van de rokers die enige angst of afkeer rapporteren hebben er meer geprobeerd te stoppen of minderen met roken dan van de rokers die geen angst en afkeer rapporteren.
- Een onderzoek waarbij is gekeken naar de invloed van de waarschuwingen met illustraties en prijsveranderingen op het rookgedrag vond een significant effect van de prijsverhoging op de rookprevalentie, maar niet van de waarschuwingen. Wel werd enig effect van de waarschuwingen gevonden op het aantal gerookte sigaretten.
- Voor zover in onderzoek is gekeken naar het optreden van tegengestelde effecten, zoals rokers die meer gaan roken als gevolg van de waarschuwing, bleek dat de zelfgerapporteerde gewenste effecten van de waarschuwingen groter waren dan de zelfgerapporteerde tegengestelde effecten.

Uit verschillende pretest-onderzoeken in Canada, Australië en Nieuw Zeeland, waarbij deelnemers aan groepsbijeenkomsten werd gevraagd te reageren op waarschuwingen met en zonder illustratie, bleek dat de deelnemers van mening waren dat foto's de effectiviteit van de waarschuwingen vergroten. De deelnemers vinden expliciete foto's van de lichamelijke gevolgen van roken het meest effectief.

De informatie over verschillen in effectiviteit van de foto's voor verschillende doelgroepen is beperkt. Wel blijkt dat rokers die van plan zijn te stoppen met roken meer positieve effecten van de waarschuwingen rapporteren dan rokers die niet willen stoppen. Jongeren in de leeftijd van 12 t/m 18 jaar rapporteren bovendien meer positieve effecten dan volwassenen.

Methodologische discussie

Bij de onderzoeken uit Canada dienen enkele kanttekeningen geplaatst te worden bij de gehanteerde onderzoeksmethodiek.

De belangrijkste kanttekening is dat het onderzoek naar de effecten van waarschuwingen met illustraties, zich met name richt op de effecten op de kennis over de gezondheidseffecten van roken en de intentie om te stoppen met roken. Er kan echter niet verondersteld worden dat veranderingen in intentie zondermeer leiden tot veranderingen in gedrag. Er is weinig onderzoek gedaan naar de effecten op het rookgedrag. Voor zover dit onderzoek wel is uitgevoerd gaat het meestal om zelfgerapporteerd gedrag en niet om waargenomen gedrag.

Het pretest-onderzoek waarbij waarschuwingen met illustraties worden vergeleken met waarschuwingen zonder illustraties kijkt veelal naar de door rokers en niet-rokers ingeschatte effectiviteit van de illustraties en niet naar de daadwerkelijke effecten op het gedrag.

In het algemeen geldt verder dat het zeer moeilijk is de effecten van een afzonderlijke maatregel, in dit geval het effect van de gezondheidswaarschuwingen op het rookgedrag, in onderzoek te isoleren van algemene maatschappelijke ontwikkelingen en ander beleid gericht op tabaksontmoediging.

Conclusie

De onderzoeken naar de effectiviteit van gezondheidswaarschuwingen met illustraties wijzen erop dat deze waarschuwingen effectiever zijn dan alleen tekstuele waarschuwingen wanneer het gaat om het verhogen van kennis over de gezondheidseffecten van roken en het verhogen van de intentie te stoppen met roken.

Er is nauwelijks onderzoek gedaan naar het effect van waarschuwingen met afbeeldingen op het werkelijke rookgedrag. Daadwerkelijke verandering in het rookgedrag als gevolg van de waarschuwingen is dan ook niet duidelijk aangetoond. Andere factoren, zoals de prijs van tabaksproducten en de sociale omgeving, spelen mogelijk een belangrijkere rol bij het beïnvloeden van de rookprevalentie. In het algemeen geldt dat het moeilijk is de effecten van afzonderlijke maatregelen in onderzoek te isoleren van algemene maatschappelijke ontwikkelingen en ander beleid gericht op tabaksontmoediging. Het toepassen van de afbeeldingen op tabaksverpakkingen maakt als maatregel onderdeel uit van een samenhangend tabaksontmoedigingsbeleid. Op basis van de beschikbare kennis over de effectiviteit van gezondheidswaarschuwingen met afbeeldingen in andere landen, is de verwachting dat het toepassen van de afbeeldingen de overige onderdelen van het tabaksontmoedigingsbeleid ondersteunt.

1 Inleiding

1.1 Beleidskader en aanleiding onderzoek

Begin 2006 is het Nationaal Programma Tabaksontmoediging 2006-2010¹ gepubliceerd, met daarbij het Actieplan tabaksontmoedigingsbeleid 2006. Het programma en het actieplan bevatten informatie over de voorgenomen maatregelen op het gebied van tabaksontmoediging in Nederland. De ambitie van de betrokken partijen is het percentage rokers, dat in 2004 28% was, in de periode tot en met 2010 te laten dalen tot 20%.

Het Nederlandse tabaksontmoedigingsbeleid kent drie pijlers:

- 1 Rokers stimuleren te stoppen met roken
- 2 Voorkómen dat jongeren gaan roken
- 3 Niet-rokers beschermen tegen tabaksrook

De instrumenten die kunnen worden ingezet om deze doelen te bereiken zijn:

- voorlichting en (consumenten)informatie
- ondersteuning bij stoppen met roken
- wet- en regelgeving:
 - rookverboden
 - verkoopbeperkingen
 - productregulering
- prijsmaatregelen

Minister Hoogervorst van Volksgezondheid, Welzijn en Sport heeft in het Nationaal Programma Tabaksontmoediging 2006-2010 en het Actieplan 2006 het voornemen kenbaar gemaakt in Nederland afbeeldingen bij de gezondheidswaarschuwingen op tabaksverpakkingen verplicht te stellen. Deze afbeeldingen worden toegevoegd aan de tekstuele gezondheidswaarschuwingen die sinds 1 mei 2002 verplicht zijn op alle voor roken bestemde tabaksproducten.

In de beschikking van de Europese Commissie van 5 september 2003² is bepaald dat de lidstaten naast de reeds bestaande tekstuele gezondheidswaarschuwingen op tabaksverpakkingen gebruik mogen maken van foto's en andere illustraties. Daarvoor heeft de EU een bibliotheek vastgesteld van drie illustraties per waarschuwing op de achterkant van de tabaksverpakking (zie bijlage 3). De lidstaten kunnen alleen van deze illustraties gebruik maken. Wel kunnen ze zelf bepalen of ze alle afbeeldingen gebruiken of daar een selectie uit maken en of ze gebruik maken van een roulatiesysteem. Verder kunnen ze kiezen op welke tabaksproducten (sigaretten, shag, sigaren etc.) ze de illustraties toepassen.

¹ TK 2005-2006, 22894, nr. 78.

² 2003/641/EG Beschikking van de Commissie van 5 september 2003 betreffende het gebruik van kleurenfoto's of andere illustraties als gezondheidswaarschuwingen op verpakkingseenheden van tabaksproducten.

Het toevoegen van de afbeeldingen aan de waarschuwingen op tabaksverpakkingen heeft binnen het Nederlandse tabaksontmoedigingsbeleid primair als doel huidige rokers te stimuleren te stoppen met roken, maar kan ook bijdragen aan het voorkómen dat jongeren gaan roken en het beschermen van niet-rokers tegen tabaksrook. Uitgangspunt bij deze maatregel is dat, zeker nu tabaksreclame vergaand verboden is, de tabaksverpakking voor de producent een nog belangrijker medium vormt om met (potentiële) consumenten te communiceren. Tabaksverpakkingen kunnen echter ook worden benut om op een directe manier de van overheidswege vastgestelde 'gezondheidsboodschappen' naar de roker en diens omgeving te communiceren, en zo bij te dragen aan een verdere verandering van attitude en gedrag inzake (mee)roken. Beoogd doel van het voorschrijven van de door de Europese Commissie beschikbaar gestelde kleurenfoto's op de verpakkingen is de bestaande tekstuele gezondheidswaarschuwingen te versterken.¹

Het voornemen om de afbeeldingen toe te voegen aan de gezondheidswaarschuwingen is besproken tijdens het algemeen overleg Alcohol en Tabak op 8 juni 2006.² Sommige kamerleden gaven aan niet overtuigd te zijn van de effectiviteit van de kleurenfoto's. In reactie hierop heeft de minister aan de Tweede Kamer toegezegd haar te informeren over de ervaringen met gezondheidswaarschuwingen met afbeeldingen in het buitenland.³ Het ministerie van VWS heeft Research voor Beleid gevraagd deze ervaringen te inventariseren.

1.2 Doel en onderzoeksvragen

Het doel van het onderzoek is het in kaart brengen van de ervaringen met illustraties bij de gezondheidswaarschuwingen in landen waar de illustraties al enige jaren op de verpakkingen te zien zijn.

De bijbehorende onderzoeksvragen zijn:

- Wat is bekend over de invloed van gezondheidswaarschuwingen met illustraties op respectievelijk kennis, houding en gedrag van rokers in andere landen?
- Wat is bekend over de meerwaarde van het gebruik van illustraties boven enkel tekstwaarschuwingen?
- Wat is bekend over de invloed van illustraties op verschillende doelgroepen (o.a. leeftijdsgroepen, rokers versus niet-rokers)?

1.3 Onderzoeksmethode

Voor dit onderzoek naar de effectiviteit van gezondheidswaarschuwingen met afbeeldingen is gebruik gemaakt van publicaties in wetenschappelijke tijdschriften ('peer reviewed') en onderzoeksrapporten. Het onderzoek heeft zich beperkt tot de Nederlandstalige en Engelse literatuur. De relevante publicaties zijn verzameld via:

- de websites van de ministeries van Volksgezondheid in de verschillende landen die de waarschuwingen hebben ingevoerd of daar voorbereidingen voor treffen.

¹ TK 2005-2006, 22894, nr. 78.

² TK 2005-2006, 22894, nr. 104.

³ TK 2005-2006, 22894 en 27565, nr. 13.

- een literatuursearch in PubMed¹.
- de raadpleging van enkele deskundigen op het gebied van sociale psychologie en communicatie over gezondheidsrisico's en de betrokken beleidsmedewerkers van het ministerie van VWS. De geraadpleegde deskundigen zijn: dr. John de Wit (Universiteit Utrecht), dr. Rob Ruiter (Universiteit Maastricht), prof. dr. Carel Jansen (Radboud Universiteit Nijmegen) en dr. Marc Willemsen (STIVORO).

Daarnaast is gebruik gemaakt van de sneeuwbalmethode, waarbij op basis van de verwijzingen in artikelen en rapporten andere relevante publicaties zijn achterhaald, totdat dit geen nieuwe relevante informatie meer opleverde.

¹ De literatuursearch is uitgevoerd met de volgende zoektermen: health warnings, health warning messages, warning labels, tobacco labelling. Op deze termen is afzonderlijk gezocht en tevens in combinatie met de termen: graphic, pictorial, cigarette packages / packs, tobacco, Brazil en Canada.

2 Ervaringen met afbeeldingen op tabaksverpakkingen

In enkele landen buiten de Europese Unie is reeds enkele jaren ervaring opgedaan met de illustraties op tabaksverpakkingen, al zijn de ervaringen nog vrij beperkt. Het eerste land dat kleurenfoto's op de tabaksverpakkingen heeft ingevoerd is Canada. Sinds december 2000 zijn alle gezondheidswaarschuwingen op de tabaksverpakkingen daar voorzien van foto's.

Na Canada zijn verschillende andere landen overgegaan tot de invoering van kleurenfoto's op tabaksverpakkingen, namelijk Brazilië (2002), Singapore (2004), Thailand (2005), Venezuela (2005), Jordanië (2006) en Australië (2006) en Uruguay (2006).¹ De Europese waarschuwingen zijn eind 2006 in België ingevoerd; de pakjes met de Europese afbeeldingen worden daar al enkele weken verkocht. Groot-Brittannië is voornemens de illustraties in 2007 in te voeren.² Nieuw-Zeeland heeft in november 2006 besloten de waarschuwingen met illustraties in 2007 in de regelgeving op te nemen.³

De ervaringen in Canada zijn het meest uitgebreid gedocumenteerd. De informatie hierover is beschreven in paragraaf 2.1. Er blijkt echter weinig (Engelstalige) literatuur beschikbaar te zijn over de effectiviteit van de gezondheidswaarschuwingen in de andere landen die de illustraties nu enkele jaren toepassen (Brazilië, Singapore, Thailand en Venezuela). De beschikbare informatie over de effecten in Brazilië en de pretest-informatie uit Australië en Nieuw-Zeeland zijn opgenomen in respectievelijk paragraaf 2.2, 2.3 en 2.4. Tenslotte komen in paragraaf 2.5 de Nederlandse ervaringen met de tekstuele waarschuwingen aan de orde.

2.1 Canada

Invoering van de waarschuwingen

In 1994 heeft Canada, als onderdeel van een breder tabaksontmoedigingsbeleid, grote tekstuele gezondheidswaarschuwingen ingevoerd. Vervolgens heeft Health Canada (het ministerie van volksgezondheid) verschillende onderzoeken uit laten voeren naar de mogelijkheid om de effectiviteit van de gezondheidswaarschuwingen te verbeteren. Daarbij is o.a. gekeken naar de grootte van de waarschuwingen, het kleurgebruik en de toepassing van kleurenfoto's. Uit deze onderzoeken bleek dat grote gezondheidswaarschuwingen met kleurenfoto's de boodschap het beste overbrachten. Daarom is besloten per december 2000 gezondheidswaarschuwingen met foto's verplicht te stellen die 50% van zowel de voorkant als de achterkant van de tabaksverpakking beslaan.

Op de sigarettenverpakkingen zijn 16 tekst/afbeelding-combinaties opgenomen. Deze waarschuwingen zijn weergegeven in bijlage 1. Verder is aan de binnenkant van de sigaretten-

¹ www.smoke-free.ca/warnings/countries%20and%20laws.htm

² Consultation on the introduction of picture warnings on tobacco packs. Department of health, 2006.

³ Graphic warnings for cigarette packs. Persbericht van de regering van Nieuw-Zeeland, 2 november 2006. www.beehive.govt.nz/ViewDocument.aspx?DocumentID=27591

verpakking een inlegvel opgenomen met tips voor het stoppen met roken of aanvullende informatie over de gezondheidseffecten van roken.

Onderzoek voorafgaand aan invoering waarschuwingen

Aan de invoering van de gezondheidswaarschuwingen met afbeeldingen zijn verschillende onderzoeken voorafgegaan.

Uit een face to face enquête uitgevoerd in 1999¹ (ten tijde van de tekstuele waarschuwingen) onder volwassenen (n=2.018) en jongeren (n=746) bleek dat meer dan de helft van alle Canadezen het er in sterke mate (28%) of enigszins (28%) mee eens was dat de waarschuwingen 'versleten' waren en hun effectiviteit hadden verloren. Rokers (39% in sterke mate, 26% enigszins) vonden vaker dan niet-rokers dat de waarschuwingen waren versleten en hun effectiviteit hebben verloren. Gevraagd naar mogelijkheden de effectiviteit van de gezondheidswaarschuwingen te verhogen noemden Canadezen spontaan het toevoegen van foto's (20%), het geven van meer gedetailleerde informatie (10%), meer in het oogspringende presentatie (9%), vergroten van de waarschuwingen (9%) en het gebruik van kleuren (9%). Desgevraagd dacht 70% van de Canadezen dat het gebruik van foto's in de gezondheidswaarschuwingen erg (38%) of enigszins (32%) effectief is om te waarschuwingen meer op te laten vallen. Een kwart dacht dat het gebruik van foto's niet erg (10%) of geheel niet (14%) effectief is. 7% had geen mening.

Tevens zijn aan de respondenten twee waarschuwingen voorgelegd: de tekstuele waarschuwing 'cigarettes cause fatal lung cancer' en een grotere waarschuwing met de tekst 'die hard smokers often die hard deaths' aangevuld met een foto van een zwarte long. Twee derde van de volwassenen, zowel rokers als niet-rokers, vond dat de waarschuwing met foto effectiever was dan de tekstuele waarschuwing, zowel in het informeren van Canadezen over de gezondheidseffecten van roken als in het aanmoedigen van Canadezen het tabaksgebruik te verminderen.

In een ander onderzoek uit 1999² is gekeken naar de leesbaarheid en visuele effectiviteit van enkele bestaande (tekstuele) waarschuwingen en enkele nieuwe waarschuwingen met afbeeldingen. Het onderzoek werd uitgevoerd onder veertien studenten. Hen werd gevraagd alle afbeeldingen te beoordelen op effectiviteit met behulp van een tienpuntsschaal. Uit dit onderzoek bleek dat de beste nieuwe ontwerpen (met foto's) ongeveer 3,5 keer effectiever werden bevonden dan de toenmalige tekstuele waarschuwingen. Waarschuwingen met grote foto's waren volgens de studenten effectiever dan de waarschuwingen met kleinere foto's en waarschuwingen met kleurenfoto's waren effectiever dan waarschuwingen met zwart-wit foto's.

In 2000³ is in drie fasen marktonderzoek uitgevoerd ten behoeve van de selectie van de tekst/afbeelding-combinaties. In focusgroepen werd achterhaald hoe rokers en niet-rokers reageren op de verschillende typen gezondheidswaarschuwingen. Hieruit bleek in het alge-

¹ Environics Research Group. Canadian adult and youth opinions on the sizing of health warning messages. Environics Research Group Limited, Toronto, 1999.

² Nilsson T. Legibility and visual effectiveness of some proposed and current health warnings on cigarette packages. University of Prince Edward Island, 1999.

³ Environics Research Group. Testing new health warning messages for cigarette packages: a summary of three phases of focus group research. Environics Research Group Limited, Toronto, 2000.

meen dat de meeste deelnemers vonden dat de nieuwe grotere gezondheidswaarschuwingen met kleurenfoto's een duidelijke verbetering waren ten opzichte van de toenmalige tekstuele waarschuwingen. Sommige deelnemers waren sceptisch in hoeverre deze waarschuwingen een verschil zouden maken in het rookgedrag. Desalniettemin vonden de meeste deelnemers dat de waarschuwingen waardevolle informatie bevatten die een invloed zouden kunnen hebben op bepaalde doelgroepen, zoals zwangere vrouwen, tieners die willen gaan roken en mensen die willen stoppen met roken.

Effectiviteit van de gezondheidswaarschuwingen

Na de invoering van de afbeeldingen in Canada zijn verschillende onderzoeken uitgevoerd onder rokers en niet-rokers om inzicht te krijgen in de effectiviteit van de waarschuwingen met afbeeldingen. Daarbij is gekeken naar de bekendheid van de waarschuwingen, de effecten op de kennis van de doelgroep, de effecten op de intentie om te stoppen met roken en op het rookgedrag (minderen of stoppen met roken of minder of niet roken in het bijzijn van anderen, vooral kinderen). Daarnaast is gekeken naar eventuele neveneffecten die zijn opgetreden, zoals het ontwijken van de gezondheidswaarschuwingen. In onderstaande tabel is een overzicht opgenomen van de relevante publicaties over de effecten van de gezondheidswaarschuwingen in Canada.

Tabel 2.1 Publicaties over de effectiviteit van de gezondheidswaarschuwingen met afbeeldingen in Canada

	Publicatie- jaar	Auteur	Titel	Gepubliceerd in:
1.	2003	Hammond e.a.	Impact of the graphic Canadian warning labels on adult smoking behaviour	Tobacco Control
2.	2003	Hammond e.a.	Graphic Canadian Cigarette Warning Labels and Adverse Outcomes: Evidence from Canadian Smokers	American Journal of Public Health
3.	2004	Hammond e.a.	The impact of cigarette warning labels and smoke-free bylaws on smoking cessation: evidence from former smokers	Canadian Journal of Public Health
4.	2004	Gospodinov & Irvine	Global health warnings on tobacco packaging: evidence from the Canadian experiment	Topics in Economic Analysis & Policy
5.	2005	Koval e.a.	The potential effectiveness of warning labels on cigarette packages: The perceptions of young adult Canadians	Canadian Journal of Public Health
6.	2005	Environics Research Group	Wave 9 Surveys. The health effects of tobacco and health warning messages on cigarette packages. Survey of adults and adult smokers	Rapport voor Health Canada
	2005	Environics Research Group	Wave 9 Surveys. The health effects of tobacco and health warning messages on cigarette packages: survey of youth	Rapport voor Health Canada
7.	2006	Hammond e.a.	Effectiveness of cigarette warning labels in informing smokers about the risks of smoking: findings from the International Tobacco Control (ITC) Four Country Survey	Tobacco Control

Hieronder volgt per in tabel 2.1 genoemd onderzoek een korte beschrijving van de resultaten.

1. Impact of the graphic Canadian warning labels on adult smoking behaviour¹

Na invoering van de gezondheidswaarschuwingen met afbeeldingen in Canada, zijn verschillende enquêtes uitgevoerd onder de Canadese bevolking. Hammond e.a. beschrijven de resultaten van een telefonische enquête in oktober/november 2001 (10 à 11 maanden na introductie van de waarschuwingen) en een vervolgmeting van drie maanden later. Aan het onderzoek namen 616 volwassen rokers deel, waarvan 432 personen ook meewerkten aan de vervolgmeting.

Uit de eerste meting bleek dat de kennis van de waarschuwingslabels groot was. 93% van de rokers had de waarschuwingen aan de buitenkant van de verpakking tenminste één keer gelezen. 70% van de rokers kon drie echte en drie valse waarschuwingen van elkaar onderscheiden. Van de rokers had 81% wel eens met anderen gesproken over de waarschuwingslabels (bij de vervolgmeting 76%).

Uit de vervolgmeting bleek dat 23% van de rokers sinds de eerste meting een poging had ondernomen om te stoppen met roken. Daarvan waren 40 personen (11% van de totale steekproef) ten tijde van de vervolgmeting nog steeds gestopt. Rokers die ten tijde van de eerste meting de waarschuwingen beter hadden gelezen, er over na hadden gedacht en er over hadden gediscussieerd waren vaker gestopt of hadden geprobeerd te stoppen of te minderen op het moment van de vervolgmeting. De onderzoekers plaatsen daarbij als kanttekening dat de richting van dit verband niet bekend is. Rokers die willen stoppen zullen mogelijk de waarschuwingen beter lezen. De onderzoekers vermoeden echter dat het verband een wisselwerking is.

2. Graphic Canadian Cigarette Warning Labels and Adverse Outcomes: Evidence from Canadian Smokers²

In dit artikel wordt gebruik gemaakt van dezelfde data als bij het onderzoek genoemd onder 1. Bij de eerste meting in oktober/november 2001 ervoer een aanzienlijk deel van de rokers een stopgerelateerd voordeel van de gezondheidswaarschuwingen: 19% van de rokers zei minder te zijn gaan roken door de waarschuwingen, tegenover 1% die zei meer te zijn gaan roken.

In de analyses is daarnaast met name gekeken naar tegengestelde effecten als gevolg van de gezondheidswaarschuwingen met afbeeldingen. De mogelijke tegengestelde effecten worden in vier categorieën ingedeeld: 1. rokers ontwijken de waarschuwingen, 2. de afbeeldingen ondermijnen de geloofwaardigheid van de boodschap, 3. de waarschuwingen leiden tot onnodige of excessieve angst, 4. de waarschuwingen roepen weerstand op en leiden daardoor mogelijk zelfs tot een toename in tabaksconsumptie.

In totaal heeft 36% van de rokers enige moeite gedaan om de labels te ontwijken: 19% heeft de waarschuwingen proberen te verbergen, 21% heeft een ander hoesje gebruikt als

¹ Hammond D, Fong GT, McDonald PW, Cameron R, Brown KS. Impact of the graphic Canadian warning labels on adult smoking behaviour. *Tobacco Control* 2003;12:391-395.

² Hammond D, Fong GT, McDonald PW, Brown KS, Cameron R. Graphic Canadian cigarette warning labels and adverse outcomes: evidence from Canadian smokers. *American Journal of Public Health*. 2004;94:1442-45.

gevolg van de waarschuwingen en 17% heeft in de winkel een specifiek pakje gevraagd om een bepaalde waarschuwing te vermijden. Er werd geen samenhang gevonden tussen het ontwijkende gedrag en het stopgedrag. Dit betekent dat rokers die de waarschuwingen ontweken even vaak stopten met roken als rokers die de waarschuwingen niet ontweken.

Verder bleek dat 13% van de rokers vond dat de waarschuwingen geheel niet juist waren in het weergeven van de gezondheidsrisico's van roken. Uit een enquête in 1999 bleek dat bij de toenmalige tekstuele waarschuwingen 11% van de rokers deze mening had. Hieruit wordt geconcludeerd dat afbeeldingen bij de gezondheidswaarschuwingen geen afbreuk doen aan de geloofwaardigheid.

Een aanzienlijk deel van de rokers rapporteerde het ervaren van tenminste enige angst (44%) en afkeer (58%) bij het zien van de waarschuwingen. Rokers die grotere angst en afkeer ervoeren behoorden bij de vervolgmeting significant vaker tot de groep rokers die waren gestopt, hadden geprobeerd te stoppen of waren geminderd.

De onderzoekers concluderen op grond van de resultaten dat er geen bewijs is van tegen-gestelde effecten als reactie op de gezondheidswaarschuwingen.

3. The impact of cigarette warning labels and smoke-free bylaws on smoking cessation: evidence from former smokers

Een andere enquête is uitgevoerd onder voormalige rokers die in de voorgaande drie jaar gestopt waren met roken. Deze voormalige rokers werd gevraagd aan te geven welke factoren hun beslissing om te stoppen met roken hadden beïnvloed en hen hadden geholpen om het vol te houden. Deze enquête werd uitgevoerd in oktober 2001 (10 maanden na invoering van de gezondheidswaarschuwingen met afbeeldingen). Respondenten waren 191 voormalige rokers.

Van alle voormalige rokers noemde 31% de waarschuwinglabels als motivatie om te stoppen met roken. Bij 2% waren de waarschuwinglabels zeer invloedrijk bij het stoppen met roken. Deelnemers die waren gestopt na invoering van de waarschuwinglabels met afbeeldingen noemden vaker (OR 2,78) de waarschuwingen als een motivatie om te stoppen dan deelnemers die daarvoor waren gestopt. Andere motivaties werden niet vaker of minder vaak genoemd door deze groep. Daarnaast gaf 27% van de voormalige rokers aan dat de waarschuwinglabels hen hadden geholpen bij volhouden van het stoppen met roken. Voor 5% van de rokers waren de waarschuwingen een bron van informatie over hoe ze konden stoppen.

4. Global health warnings on tobacco packaging: evidence from the Canadian experiment¹

Gospodinov en Irvine hebben een onderzoek uitgevoerd naar het effect van de Canadese waarschuwinglabels op het rookgedrag. Daarbij hebben ze gebruik gemaakt van bestaande enquêtegegevens van het continue onderzoek naar tabaksgebruik dat 'Statistics Canada' uitvoert voor 'Health Canada' (het ministerie van Volksgezondheid). De analyses zijn uitgevoerd op basis van enquêteresultaten uit juli-dec 2000 (voorafgaand aan invoering van de gezondheidswaarschuwingen met afbeeldingen) en feb-juni 2001 (kort na invoering van de waarschuwingen met afbeeldingen). De gegevens zijn verkregen uit een telefonische en-

¹ Gospodinov N, Irvine IJ. Global Health Warnings on Tobacco Packaging: Evidence from the Canadian Experiment. Topics in Economic Analysis & Policy 2004;4:Article 30.

quête onder Canadese rokers en niet-rokers van 15 jaar en ouder. Bij de analyse van de effecten op het rookgedrag hebben ze tevens de prijs van sigaretten meegenomen.

De onderzoekers concluderen uit de analyses dat de gezondheidswaarschuwingen met afbeeldingen op de korte termijn geen significant effect hebben gehad op de rookprevalentie in Canada en dat de prijs van de sigaretten wel een significant effect heeft op de rookprevalentie. Wel is er enig bewijs gevonden dat de gezondheidswaarschuwingen invloed hebben gehad op het aantal gerookte sigaretten, alhoewel dit effect slechts significant was bij een relatief laag betrouwbaarheidsniveau. Eerder onderzoek suggereert dat een reductie in het aantal gerookte sigaretten een voorbode is van een hogere stopkans. Als dit het geval is kan het effect op lange termijn groter zijn dan de reductie in het aantal sigaretten alleen impliceert.

5. The potential effectiveness of warning labels on cigarette packages: The perceptions of young adult Canadians¹

Als onderdeel van een 10-jarig cohortonderzoek onder jongeren naar factoren die rookgedrag beïnvloeden, is gekeken naar de manier waarop zij denken over de gezondheidswaarschuwingen met afbeeldingen en de potentie van deze waarschuwingen om roken te voorkomen en stoppen aan te moedigen. In 2002 (één à twee jaar na invoering van de waarschuwingen met afbeeldingen) zijn vijf vragen over de gezondheidswaarschuwingen toegevoegd aan de vragenlijst. De respons bestond uit 1.267 jongeren tussen de 20 en 24 jaar, zowel rokers als niet-rokers.

Bij de huidige rokers geldt dat 37% van de mannen en 48% van de vrouwen bevestigend antwoordt op de vraag of de nieuwe waarschuwingen hen laten nadenken over het proberen te stoppen met roken. De vraag of de waarschuwingen in de afgelopen maand wel eens hebben geleid tot de beslissing geen sigaret te nemen, beantwoordde 23% van de rokende mannen en 27% van de rokende vrouwen bevestigend.

Vrijwel alle huidige rokers (99%) en experimentele of ex-rokers (89%) hebben de gezondheidswaarschuwingen met afbeeldingen gezien. Bij de niet-rokers is dit 68%.

Van de experimentele en ex-rokers denkt 42% dat de waarschuwingen er mogelijk voor zorgen dat sommige jongeren minder kans hebben te beginnen met roken. Dit percentage is hoger dan onder rokers (31%) en onder niet-rokers (30%).

Van de rokers denkt juist 8% dat de waarschuwingen er mogelijk voor zorgen dat sommige jongeren een hogere kans hebben te beginnen met roken. Dit percentage is hoger dan onder experimentele en ex-rokers (4%) en onder niet-rokers (3%).

De onderzoekers concluderen dat ondanks de inspanningen bij de ontwikkeling van de waarschuwingen, sommige jongeren sceptisch zijn over de effecten. Ze suggereren dat het zinvol kan zijn om de waarschuwingen beter af te stemmen op onderwerpen die relevant zijn voor jongeren.

¹ Koval JJ, Aubut JL, Pederson LL, O'Hegarty M, Chan SSH. The potential effectiveness of warning labels on cigarette packages. The perceptions of young adult Canadians. Canadian Journal of Public Health. 2005;96:353-356.

6. Wave 9 Surveys. *The health effects of tobacco and health warning messages on cigarette packages.*^{1 2}

Het ministerie van Volksgezondheid van Canada heeft sinds de invoering van de gezondheidswaarschuwingen met afbeeldingen in december 2000 regelmatig enquêtes laten uitvoeren onder de Canadese bevolking over de bekendheid en effecten van de waarschuwingen. In totaal is tot op heden gerapporteerd over de resultaten van negen metingen. De eerste enquête vond plaats in november en december 2000 (kort voor invoering van de nieuwe waarschuwingen), de laatste in november en december 2004 (4 jaar na invoering van de nieuwe waarschuwingen). De resultaten voor volwassenen (n=1.506) en voor jongeren in de leeftijd van 12 t/m 18 jaar (n=1.000) zijn apart gerapporteerd.

Uit de enquêtes blijkt een grote bekendheid van de gezondheidswaarschuwingen: 92% van de Canadezen heeft de waarschuwingen gezien en 100% van de rokers. Van de jongeren kent 94% de waarschuwingen, onder rokende jongeren is dit 99%.

De zelfgerapporteerde effecten van de waarschuwingen onder rokende Canadese volwassenen zijn opgenomen in tabel 2.2.

Tabel 2.2 Zelfgerapporteerde effecten van de gezondheidswaarschuwingen met afbeeldingen op rokende Canadese volwassenen:

Denkend aan de gezondheidswaarschuwingen die nu op de sigarettenpakjes staan, zijn deze waarschuwingen erg effectief, enigszins effectief, niet erg effectief of geheel niet effectief geweest op elk van de volgende wijzen ...?

		Erg effectief	Enigszins effectief	Niet erg effectief	Geheel niet effectief	Weet niet/geen antwoord
Je te informeren over de gezondheidseffecten van het roken van sigaretten	2001	26%	28%	12%	31%	3%
	2004	34%	39%	9%	17%	1%
Je minder te laten roken in de buurt van anderen dan voorheen	2001	19%	22%	16%	40%	3%
	2004	29%	26%	15%	28%	1%
Het verhogen van je behoefte om te stoppen met roken	2001	16%	26%	14%	41%	2%
	2004	20%	31%	19%	29%	1%
Je te laten proberen te stoppen met roken	2001	14%	22%	16%	46%	2%
	2004	15%	31%	21%	33%	1%
Je minder te laten roken	2001	13%	21%	17%	48%	2%
	2004	15%	27%	23%	35%	0%

In deze tabel zijn omwille van de overzichtelijkheid alleen de resultaten van de eerste en de laatste meting gepresenteerd. Voor alle genoemde effecten geldt dat het percentage rokers dat de gezondheidswaarschuwingen erg of enigszins effectief vindt steeg tussen begin 2001 en eind 2002 / eind 2003. Daarna is een lichte, maar niet significante daling opgetreden in 2004. Jongeren vinden de waarschuwingen over het algemeen vaker erg effectief of enigszins effectief dan volwassenen.

¹ Environics Research Group. Wave 9 Surveys: The health effects of tobacco and health warning messages on cigarette packages: survey of adults and adult smokers. Environics Research Group Limited, Toronto, 2005.

² Environics Research Group. Wave 9 Surveys: The health effects of tobacco and health warning messages on cigarette packages: survey of youth. Environics Research Group Limited, Toronto, 2005.

In 2004 vindt 63% van de rokers dat de gezondheidswaarschuwingen erg of enigszins effectief zijn in het informeren over de gezondheidseffecten van het roken van sigaretten. Van de rokers vindt 55% dat de gezondheidswaarschuwingen erg of enigszins effectief zijn om hen minder dan voorheen te laten roken in de buurt van anderen. Bij 51% van de rokers zijn de waarschuwingen erg of enigszins effectief bij het verhogen van de behoefte om te stoppen met roken, bij 46% waren de waarschuwingen erg of enigszins effectief om hen te laten proberen te stoppen met roken. Tenslotte geeft 42% van de rokers aan dat de waarschuwingen erg of enigszins effectief zijn om hen minder te laten roken. Rokers die van plan zijn te stoppen zeggen vaker dat de gezondheidswaarschuwingen erg effectief zijn bij het stimuleren van de genoemde effecten dan rokers die niet willen stoppen.

Rokers zijn over het algemeen van mening dat de waarschuwingen correct zijn (51% is het daar geheel mee eens, 32% gedeeltelijk mee eens, 8% gedeeltelijk mee oneens en 7% geheel mee oneens). Ook is het merendeel het eens met de stelling dat de waarschuwingen hen belangrijke informatie geven over de gezondheidseffecten van roken (54% geheel mee eens, 28% gedeeltelijk mee eens, 7% gedeeltelijk mee oneens, 9% geheel mee oneens). Tenslotte bevestigt een aanzienlijk deel van de rokers dat de waarschuwingen roken minder aantrekkelijk maken (39% geheel mee eens, 25% gedeeltelijk mee eens, 16% gedeeltelijk mee oneens en 20% geheel mee oneens). Niet-rokers en rokers die van plan zijn om te stoppen met roken zijn het vaker geheel eens met deze stellingen dan rokers die niet van plan zijn om te stoppen. Jongeren zijn het vaker geheel of gedeeltelijk eens met deze stellingen dan volwassenen.

Wanneer wordt gevraagd naar specifiek ontwijkend gedrag om te voorkomen naar de waarschuwingen te moeten kijken of er over na te moeten denken, blijkt dat bij de meting eind 2004 in de voorafgaande maand: 14% van de rokers het pakje uit het zicht heeft gehouden, 11% de sigaretten in een andere verpakking heeft gedaan, 11% pakjes heeft gekocht met specifieke gezondheidswaarschuwingen en 8% een hoesje over de waarschuwingen heeft geplaatst. De verschillende vormen van ontwijkend gedrag komen onder jongeren vaker voor dan onder volwassenen.

7. Effectiveness of cigarette warning labels in informing smokers about the risks of smoking: findings from the International Tobacco Control (ITC) Four Country Survey 1

Hammond e.a. hebben een internationale vergelijkingsstudie uitgevoerd naar de effecten van gezondheidswaarschuwingen. Daarbij werden verschillen tussen landen (USA, UK, Canada, Australië) in de kennis van rokers over gezondheidsrisico's van roken en de rol van waarschuwingen op tabaksverpakkingen daarbij in kaart gebracht. In alle vier de landen werd tussen oktober en december 2002 dezelfde telefonische enquête afgenomen onder een at random geselecteerde groep volwassen rokers. In totaal hebben 9.058 volwassen rokers aan het onderzoek deelgenomen.

¹ Hammond D, Fong GT, McNeill A, Borland R, Cummings KM. Effectiveness of cigarette warning labels in informing smokers about the risks of smoking: findings from the international tobacco control (ITC) four country survey. Tobacco Control 2006;15 (suppl III):iii19-iii25.

De situatie was in de betreffende landen als volgt:

- Canada: 16 waarschuwingen met foto's op voorkant en achterkant verpakking;
- Australië: 6 grote tekstuele waarschuwingen op voorkant verpakking;
- UK: 6 kleine tekstuele waarschuwingen op voorkant verpakking;
- USA: 4 kleine tekstuele waarschuwingen op zijkant verpakking.

Aan de respondenten is gevraagd of ze van mening waren dat roken de volgende ziektes veroorzaakt: hartaandoeningen, beroerte, impotentie, longkanker bij rokers en longkanker bij niet-rokers. De meeste rokers rapporteerden dat roken longkanker bij rokers en hartaandoeningen veroorzaakt, minder geloofden dat roken beroerte en longkanker bij niet-rokers veroorzaakt, terwijl minder dan de helft van mening was dat roken impotentie veroorzaakt.

Er was een significant verschil tussen landen in het totale aantal ziektes waar respondenten bevestigend op antwoordden. Canadese rokers bevestigden meer ziektes dan rokers van de andere drie landen, terwijl Australische rokers meer ziektes bevestigden dan Amerikaanse respondenten. Verschillen tussen landen werden ook gevonden voor afzonderlijke ziektes, met uitzondering van longkanker.

Ook blijkt er een significant verband te zijn tussen de aanwezigheid van de gezondheidswaarschuwing en de kans dat men bevestigt dat de ziekte door roken wordt veroorzaakt. Het meest opvallend is dat in Canada, waar in tegenstelling tot de drie andere landen een waarschuwing over impotentie op de tabaksverpakking is opgenomen, rokers bijna drie keer zo vaak aangaven dat roken leidt tot impotentie dan rokers uit de andere landen. Rokers die de gezondheidswaarschuwingen hadden gelezen bleken bovendien vaker te bevestigen dat de vijf genoemde ziektes door roken werden veroorzaakt (na correctie voor demografische variabelen en rookgedrag).

In de enquête is tevens aan de respondenten gevraagd uit welke bronnen zij informatie krijgen over de gevaren van roken. Sigarettenverpakkingen waren een belangrijke bron van gezondheidsinformatie in alle vier de landen, maar met name in Canada (USA 47%, UK 56%, AUS 69%, Canada 84%). De hogere score in Canada lijkt erop te wijzen dat de waarschuwingen met kleurenfoto's effectiever zijn in het overbrengen van informatie dan waarschuwingen zonder kleurenfoto's.

Het voornemen om te stoppen met roken is positief geassocieerd met de kennis. Rokers die alle vijf de ziektes bevestigden, hadden vaker het voornemen om te stoppen met roken. Het voornemen om te stoppen met roken nam lineair toe met het aantal bevestigde ziektes. Dit patroon was te zien bij respondenten binnen alle landen alsook tussen de landen.

De onderzoekers concluderen op basis van de resultaten dat ook rokers in welvarende landen met een hoog opleidingsniveau en een uitgebreid tabaksontmoedigingsbeleid niet volledig geïnformeerd zijn over de risico's van roken. Tevens concluderen ze dat waarschuwingen die beeldend zijn, groter en meer omvattend in inhoud het meest effectief zijn in het communiceren van de gezondheidsrisico's van roken.

Methodologische discussie

In Nieuw Zeeland werd in 2005, voorafgaand aan het besluit tot invoering van de gezondheidswaarschuwingen met afbeeldingen, een consultatieronde gehouden. Vanuit de tabaksindustrie werd kritiek geuit op de onderzoeksmethodiek van de onderzoeken uit Canada. Het belangrijkste kritiekpunt was het gebruik van veranderingen in attitude als indicator

van de effectiviteit van de waarschuwingen in plaats van werkelijke meting van waargenomen gedragsverandering.

Het ministerie van Volksgezondheid in Nieuw Zeeland heeft, in reactie op deze kritiek, een review van het onderzoek uit Canada laten uitvoeren door Massey University. Deze review¹ leidt tot de conclusie dat de onderzoeken, voor zover te achterhalen, goed zijn opgezet en uitgevoerd. Wel geldt dat veel van het onderzoek gebruik maakt van veranderingen in bewustwording of andere cognitieve variabelen als uitkomstvariabelen. De onderzoekers stellen dat niet zondermeer kan worden aangenomen dat deze variabelen leiden tot gedrag, noch dat ze inzicht geven in het toekomstige gedrag van respondenten. Daarbij merken zij op dat het zeer moeilijk zal zijn onderzoek uit te voeren waarbij de bijdrage van de waarschuwingslabels met foto's op rookgedrag geïsoleerd kan worden van andere invloeden zoals andere maatregelen ter ontmoediging van tabaksgebruik en algemene maatschappelijke ontwikkelingen.

In 2005 hebben Ruiter en Kok (Universiteit Maastricht) in het *European Journal of Public Health* hun kritiek geuit op het Canadese onderzoek^{2 3}. De belangrijkste kritiekpunten zijn:

- Het onderzoek is gebaseerd op zelfgerapporteerd gedrag. Het is de vraag in hoeverre dit een goed beeld geeft van het werkelijke gedrag.
- Het onderzoek heeft geen experimentele opzet. Doordat geen gebruik wordt gemaakt van een controlegroep kan niet met zekerheid worden gesteld dat de gevonden effecten een gevolg zijn van de waarschuwingen, aangezien versturende variabelen over het hoofd gezien kunnen worden. Ook kunnen de resultaten niet worden vergeleken met de situatie voorafgaand aan de invoering van de waarschuwingen, aangezien toen geen metingen zijn verricht.
- In het onderzoek wordt te weinig aandacht besteed aan principes uit de sociale psychologie, met name aan theorieën over angstaanjagende voorlichting (fear appeals). Ruiter en Kok stellen dat uit de literatuur op dit gebied blijkt dat angstaanjagende voorlichting leidt tot defensieve reacties bij een deel van de rokers. Een defensieve reactie leidt volgens hen wel tot positieve gerapporteerde intenties, maar niet tot de gewenste gedragsverandering.

Hammond e.a. gaven hierop de volgende reactie⁴:

- Zij stellen dat zelfgerapporteerd gedrag onbetrouwbaar kan zijn bij populaties waarbij sociale wenselijkheid een grote rol speelt (bijvoorbeeld jongeren en zwangere vrouwen). Biochemisch validatieonderzoek van zelfgerapporteerd gedrag toont volgens hen echter aan dat de betrouwbaarheid van zelfrapportage over het algemeen hoog is bij volwassenen.
- Over het ontbreken van een experimentele opzet, merken zij op dat experimentele onderzoeken de mogelijkheid hebben de interne validiteit te verhogen, maar grote beperkingen hebben in de externe validiteit. Aangezien tabaksverpakkingen landelijk worden ingevoerd, en landen niet random kunnen worden toegewezen aan verschillende condi-

¹ Hoek J, Gendall P. Pictorial health warnings: a review of research evidence. Research report prepared for Ministry of Health. Massey University, 2005.

² Ruiter RAC, Kok G. Saying is not (always) doing: cigarette warning labels are useless. *European Journal of Public Health* 2005;15:329-330.

³ Ruiter RAC, Kok G. Response to Hammond et al. Showing leads to doing, but doing what? The need for experimental pilot testing. *European Journal of Public Health* 2006;16:225.

⁴ Hammond D, Fong GT, McDonald PW, Brown KS, Cameron R. Showing leads to doing: graphic cigarette warning labels are an effective public health policy. *European Journal of Public Health* 2006;16:223-224.

ties, is het bovendien niet mogelijk experimenteel onderzoek naar de effecten van waarschuwingen uit te voeren. Het beste alternatief is volgens hen een quasi-experimenteel onderzoek, waarbij verschillende landen met elkaar worden vergeleken. Dergelijk vergelijkend onderzoek wijst er op dat in Canada de kennis van rokers over gezondheidseffecten groter is dan in landen zonder afbeeldingen op tabaksverpakkingen.¹

- Verder stellen ze dat de waarschuwingen in Canada in overeenstemming zijn met de literatuur over fear appeals², waaruit blijkt dat de kans dat angstaanjagende waarschuwingen effectief zijn hoger is indien: a. de waarschuwingen worden gecombineerd met boodschappen die benadrukken dat stoppen mogelijk is en goed voor de gezondheid is en b. de waarschuwingen de lezer adviseren hoe men kan stoppen of waar men hulp kan krijgen.

Bij de opmerking van Ruiter en Kok dat de waarschuwingen kunnen leiden tot defensief gedrag en dat het defensieve gedrag belemmerend werkt voor de gewenste gedragsverandering, kan ten slotte een kanttekening worden geplaatst. Uit ander onderzoek blijkt namelijk dat door angst geïnduceerde defensieve verwerking van een boodschap de effectiviteit van de angstaanjagende communicatie niet verstoort maar er juist een bijdrage aan levert.³ Het optreden van een defensieve reactie hoeft volgens dit onderzoek dus geen belemmering te zijn voor het optreden van gedragsverandering.

2.2 Brazilië

Invoering van de waarschuwingen

Brazilië heeft in februari 2002 als het eerste land na Canada gezondheidswaarschuwingen met foto's geïntroduceerd op alle voor roken bestemde tabaksproducten. De waarschuwingen beslaan de volledige achterkant van de sigarettenverpakking. In 2002 is een set van 9 teksten met foto's geïntroduceerd (zie bijlage 2).

In 2004 is een nieuwe set waarschuwingen geïntroduceerd. Bij de tweede set is gekozen voor foto's met een sterkere impact. Als redenen voor de invoering van een nieuwe set waarschuwingen noemt het ministerie van gezondheid van Brazilië dat er andere informatie is over de schadelijkheid van tabak waar de rokers en niet-rokers van op de hoogte moeten zijn. Ook is het nodig om continu vernieuwingen aan te brengen, omdat dit type maatregelen in verloop van de tijd aan impact verliest.⁴ De nieuwe set bestaat uit tien teksten en afbeeldingen (zie bijlage 2).

Effectiviteit van de gezondheidswaarschuwingen⁵

Een enquête die is uitgevoerd in april 2002, drie maanden na invoering van de waarschuwingen met illustraties, gaf positieve resultaten. De enquête werd uitgevoerd onder 2.216 personen van 18 jaar en ouder. Hieruit bleek dat 76% van de geïnterviewden de maatregel

¹ Hammond D, Fong GT, McNeill A, Borland R, Cummings KM. Effectiveness of cigarette warning labels in informing smokers about the risks of smoking: findings from the international tobacco control (ITC) four country survey. *Tobacco Control* 2006;15 (suppl III):iii19-iii25.

² Strahan EJ, White K, Fong GT, Fabrigar LR, Zanna MP, Cameron R. Enhancing the effectiveness of tobacco package warning labels: a social psychological perspective. *Tobacco Control* 2002;11:183-190.

³ Hoog N de, Stroebe W, Wit JBF de. The impact of vulnerability to and severity of a health risk on processing and acceptance of fear-arousing communications: A meta-analysis. *Review of General Psychology*. In press.

⁴ Cigarette packs will display stronger images. Persbericht van het Ministerie van Gezondheid van Brazilië, 28 oktober 2003. www.anvisa.gov.br/eng/informs/news/281003.htm

⁵ Cavalcante TM. Labelling and packaging in Brazil. World Health Organisation. 2003.

ondersteunde. Van de rokers ondersteunde 73% de maatregel en zei 67% dat de afbeeldingen hun behoefte om te stoppen met roken hadden verhoogd. Onder de rokers met een laag inkomen, zei 73% dat de nieuwe waarschuwingen hun behoefte om te stoppen met roken had verhoogd en binnen de groep van 18 tot 24 jaar ondersteunde 83% de maatregel.

Ander bewijs van een positieve invloed kan worden gevonden in de statistieken van de telefoonlijn 'Call to quit smoking'. In de periode tussen juni 2001 en januari 2002 (voorafgaand aan de nieuwe waarschuwingen) varieerde het aantal maandelijks telefoongesprekken tussen 2.318 en 7.623. Na het afdrucken van het telefoonnummer op de sigarettenverpakkingen in januari 2002 steeg dit aantal gestaag tot een aantal van 24.686 telefoongesprekken in juli 2002. Aangezien het telefoonnummer gelijktijdig met de afbeeldingen op de tabaksverpakkingen is opgenomen, kan niet worden vastgesteld welke toegevoegde waarde de afbeeldingen hebben op het aantal gesprekken met de hulplijn ten opzichte van tekstuele waarschuwingen.

Uit een onderzoek onder 32.664 mensen die in Brazilië de telefoonlijn hadden gebeld na januari 2002 bleek dat 93% van de bellers de telefoonlijn kende van de sigarettenverpakkingen. Een peiling twee maanden na de invoering van de maatregel onder mensen die de telefoonlijn belden liet zien dat 67% van de rokers aangaf dat ze de intentie kregen om te stoppen met roken wanneer ze de nieuwe waarschuwingen met de foto's zagen.

2.3 Australië

In Australië zijn de waarschuwingen met afbeeldingen sinds 1 maart 2006 verplicht op tabaksverpakkingen. Aangezien de invoering pas recent heeft plaatsgevonden zijn er nog geen onderzoeken bekend over de effectiviteit van de nieuwe waarschuwingen. Wel is in een persbericht bekend gemaakt dat het aantal gesprekken met de stoplijn in 2006 is verdubbeld ten opzichte van 2005 (2006: 165.140 gesprekken, 2005: ruim 80.000 gesprekken). ¹ De relatie met het tabaksontmoedigingsbeleid is niet onderzocht. De stijging in het aantal gesprekken kan erop duiden dat de integrale aanpak - bestaande uit afbeeldingen op tabaksverpakkingen, een stopcampagne en andere hervormingen in het tabaksbeleid - heeft geleid tot een verhoogde behoefte te stoppen met roken.

Tevens zijn uit Australië gegevens beschikbaar die zijn verkregen bij het testen van de afbeeldingen door middel van marktonderzoek voorafgaand aan de invoering². Het onderzoek bestond uit 20 mini-groepsdiscussies met 4-5 deelnemers per gesprek. Tijdens de groepsdiscussies kregen deelnemers (rokers en niet-rokers) dezelfde 18 waarschuwingen zonder foto en met foto voorgelegd, waarbij werd gevraagd welke versie men het meest effectief vond om het gezondheidseffect of gezondheidsinformatie over te brengen.

Uit het onderzoek werd geconcludeerd dat de waarschuwingen met foto's meer informatief waren over de gezondheidseffecten en effectiever in het overbrengen van gezondheidsinformatie in het algemeen dan de tekstuele waarschuwingen. De waarschuwingen met foto's

¹ Data reveals 2006 as year of the Quitter. Persbericht van Quit Victoria (Australië), 11 januari 2007. www.quit.org.au/media.asp?ContentID=18072

² Elliot & Shanahan Research. Developmental research for new Australian health warnings on tobacco products Stage 2. Elliot & Shanahan Research, Sydney, 2003.

riepen meer emotionele reacties op van rokers. Ook leidden ze tot controverse en discussie over roken en de effecten op de gezondheid en de sociale effecten. De waarschuwingen met foto's hebben een schokeffect, trekken de aandacht en zijn confronterend en moeilijk te negeren. Over het algemeen werden de tekstuele versies niet zo effectief gevonden in het overbrengen van de gezondheidseffecten als de waarschuwingen met foto's. Daar waar er een voorkeur was voor de tekstuele versies, werd als reden aangedragen dat de waarschuwing kort was of dat de foto niet krachtig of beeldend genoeg was.

Voor sommige groepen was er sprake van een sterke gepersonaliseerde reactie. Mensen met baby's en kleine kinderen reageerden bijvoorbeeld sterk op de gezondheidswaarschuwingen die betrekking hadden op de effecten van roken op kinderen. Jonge rokers voelden met name een betrokkenheid bij de mogelijke negatieve sociale consequenties die voortkomen uit de gezondheidsrisico's (bijvoorbeeld de uiterlijke effecten als gevolg van mond- en keelkanker).

De waarschuwingen met foto's van externe zichtbare effecten bleken het meest treffend en makkelijk te onthouden te zijn (mondkanker, voet met koudvuur, babybeen aangetast door meningokokkeninfectie, tanden, baby aan infusen, verstopte ader, staar). De minst effectieve afbeeldingen waren de waarschuwingen met een minder duidelijke afbeelding (bijvoorbeeld een foto van mensen aan de telefoon bij een boodschap over stoppen met roken of twee foto's van kinderen waarbij in één foto een zwarte vlek te zien is bij een boodschap over blindheid) en de afbeeldingen die conceptueel niet duidelijk waren of niet groot genoeg om duidelijk te kunnen onderscheiden (bijvoorbeeld een foto van longtumoren). Andere minder effectieve beelden waren afbeeldingen die niet beeldend genoeg waren of niet duidelijk genoeg het gezondheidsprobleem illustreerden (bijvoorbeeld een foto van een asbak bij de waarschuwing 'smoking is addictive' en de foto van een vrouw in een ziekenhuisbed bij de waarschuwing 'smoking can cause a slow and painful death').

2.4 Nieuw Zeeland

In Nieuw Zeeland is onlangs (november 2006)¹ besloten over te gaan tot het plaatsen van gezondheidswaarschuwingen met foto's op tabaksverpakkingen. Ook hier is de invoering voorafgegaan door pretestonderzoek in verschillende fasen. Eén van de elementen die hierbij is onderzocht is in hoeverre het toevoegen van foto's een meerwaarde heeft ten opzichte van tekstuele waarschuwingen.

In 2004² werden groepsdiscussies gehouden met in totaal 37 huidige rokers. Hen werd onder andere gevraagd tekstuele waarschuwingen te vergelijken met waarschuwingen met een combinatie van tekst en een foto.

De waarschuwing met een combinatie van tekst en foto werd door de deelnemers sterk geprefereerd boven een puur tekstuele waarschuwing. De belangrijkste reden daarvoor is dat foto's in combinatie met tekst veel effectiever worden geacht om gezondheidswaarschuwingen te communiceren dan alleen tekst. De deelnemers aan de groepsgesprekken geven

¹ Graphic warnings for cigarette packs. Persbericht van de regering van Nieuw Zeeland, 2 november 2006. www.beehive.govt.nz/ViewDocument.aspx?DocumentID=27591

² BRC Marketing & Social Research. Smoking health warnings study. Optimising smoking health warnings Stage 2 – text, graphics, size and colour testing. BRC Marketing & Social Research, Wellington, 2004.

vooral aan dat ze de tekstuele waarschuwingen niet lezen en dat een foto veel meer effect heeft. Wel vonden de deelnemers het van belang dat er een duidelijke relatie was tussen de tekst en de foto en dat de tekst kort en relevant is.

In Nieuw-Zeeland hebben Saerle e.a. (2004)¹ tevens onderzocht hoe jonge rokers en niet-rokers reageren op vijf afbeeldingen die de gevolgen van roken weergeven. Het ging om de volgende tekst/afbeelding-combinaties die afkomstig zijn uit campagnes die in Canada en de Verenigde Staten zijn gevoerd: 'Smoking is brain dead' (hersenen met bloedstolling), 'Fancy kissing this?' (aangetaste mond), 'The tobacco industry doesn't care about you' (finger salute from cigarettes), 'Bait from the tobacco industry' (vishaak met sigaret), 'hard men don't smoke' (hangende sigaret) en 'smoking kills' (geen afbeelding). De waarschuwingen zijn voorgelegd aan 150 rokers en 150 niet-rokers, waarna is gevraagd naar hun angstreacties, het attentieniveau, het ervaren realisme en de ervaren effectiviteit. Uit dit onderzoek bleek dat de visuele waarschuwingen effectiever waren dan de tekstuele boodschappen, alhoewel de reacties op de geteste afbeeldingen varieerden. De meer expliciete afbeeldingen (mond, hersenen) bleken sterkere reacties op te roepen dan de afbeeldingen die betrekking hebben op meer psychologische aspecten.

2.5 Ervaringen met tekstuele waarschuwingen in Nederland

In Nederland is nog geen ervaring opgedaan met afbeeldingen op tabaksverpakkingen. Wel is onderzoek gedaan naar de effecten van de huidige tekstuele waarschuwingen op kennis, intentie en gedrag van rokers en op de aantrekkelijkheid van sigarettenverpakking voor rokers. De resultaten van dit onderzoek worden in deze paragraaf beschreven.

Uit onderzoek van STIVORO² blijkt dat de tekstuele waarschuwingen in het eerste jaar na de invoering voor een deel van de Nederlandse rokers van invloed waren op de aantrekkelijkheid van sigaretten. In totaal zei 14% van de rokers die de waarschuwingen hadden opgemerkt dat ze sigaretten met die waarschuwingen minder graag kopen. Op de vraag welk pakje men zou kopen als men de keuze had tussen een pakje met of zonder de waarschuwingen, liet 32% weten een voorkeur te hebben voor de pakjes zonder waarschuwing. 2% had een voorkeur voor de pakjes met waarschuwing en 66% maakte het niets uit. Tevens zei 18% van de rokers meer gemotiveerd te zijn om te stoppen met roken als gevolg van de gezondheidswaarschuwingen, terwijl 6% zei minder gemotiveerd te zijn. Tenslotte zei 10% van de rokers minder te zijn gaan roken door de waarschuwingen, terwijl 1% zei meer te zijn gaan roken.

Bij de invoering van de tekstuele waarschuwingen per 1 mei 2002 werd tevens het telefoonnummer van de Stoplijn van STIVORO vermeld op een deel van de tabaksverpakkingen. Dit bleek te leiden tot een sterke stijging van het aantal bellers naar deze lijn³. Voorafgaand aan de vermelding van het telefoonnummer varieerde het aantal gesprekken met de hulplijn tussen circa 100 en 500 gesprekken per week. Enkele weken na invoering steeg

¹ Saerle L, Hoek J, Maubach N. Effects of visual images as on-pack anti-smoking warnings. Australian and New Zealand Marketing Academy Conference, Wellington (2004), Nov 29 - Dec 1.

² Willemsen MC. The new EU cigarette health warnings benefit smokers who want to quit the habit: results from the Dutch Continuous Survey of Smoking Habits. European Journal of Public Health 2005;15:389-392.

³ Willemsen MC, Simons C, Zeeman G. Impact of the new EU health warnings on the Dutch quit line. Tobacco Control 2002; 11:381-82.

het aantal gesprekken tot circa 1.100 gesprekken per week om vervolgens na 3 maanden op circa 700 gesprekken per week uit te komen. De effecten op de langere termijn zijn niet onderzocht. In Groot Brittannië werd eveneens een sterke stijging van het aantal telefoon-gesprekken met de Stoplijn geconstateerd na invoering van de tekstuele waarschuwingen met de vermelding van een telefoonnummer¹.

¹ Consultation on the introduction of picture warnings on tobacco packs. Department of health, 2006.

3 Conclusies

Steeds meer landen gaan over tot het plaatsen van illustraties op tabaksverpakkingen ter ondersteuning van de tekstuele waarschuwingen. Aangezien de meeste landen nog beperkte ervaring hebben opgedaan met gezondheidswaarschuwingen met foto's op tabaksverpakkingen is het beschikbare onderzoek naar de effecten na daadwerkelijke invoering ook nog beperkt. In dit hoofdstuk gaan we ten eerste in op de uitkomsten van het beschikbare onderzoek en ten tweede op de methodiek.

3.1 Uitkomsten

De onderzoeken naar de effectiviteit van gezondheidswaarschuwingen met illustraties wijzen erop dat deze waarschuwingen effectiever zijn dan alleen tekstuele waarschuwingen bij het overbrengen van de boodschap aan de doelgroep.

Hieronder volgen de conclusies over achtereenvolgens de effectiviteit van gezondheidswaarschuwingen met illustraties, de meerwaarde van illustraties ten opzichte van tekstuele waarschuwingen en de effecten van illustraties op verschillende doelgroepen.

Effectiviteit van gezondheidswaarschuwingen met illustraties

Over de effectiviteit van de gezondheidswaarschuwingen met afbeeldingen in Canada kan het volgende worden geconcludeerd:

- De bekendheid van de waarschuwingen is hoog onder zowel rokers als niet-rokers.
- De meeste rokers en niet-rokers vinden de waarschuwingen op de tabaksverpakkingen betrouwbaar. De betrouwbaarheid is vergelijkbaar met tekstuele waarschuwingen.
- De meeste rokers vinden de waarschuwingen (enigszins) effectief om hen te informeren over gezondheidseffecten van roken. Ook is het merendeel het eens met de stelling dat de waarschuwingen hen belangrijke informatie geven over de gezondheidseffecten van roken.
- Circa de helft van de rokers vindt de waarschuwingen effectief om gedragsverandering te stimuleren.
- Ruim de helft van de rokers vindt de waarschuwingen erg of enigszins effectief om hen minder te laten roken in de buurt van anderen dan voorheen.
- Tweederde van de rokers is het geheel of gedeeltelijk eens met de stelling dat de waarschuwingen het roken minder aantrekkelijk maken.
- Voormalige rokers noemen de waarschuwingen met afbeeldingen vaker als motivatie om te stoppen dan de tekstuele waarschuwingen.
- Circa een jaar na invoering van de waarschuwingen gaf 19% van de Canadese rokers zelf aan minder te zijn gaan roken na invoering van de waarschuwingen, tegenover 1% die zei meer te zijn gaan roken.
- Neveneffecten - zoals ontwijken van de waarschuwingen of de betrouwbaarheid van de waarschuwing in twijfel trekken – komen bij een deel van de rokers voor, maar er is niet gebleken dat deze neveneffecten een belemmering zijn bij het (proberen te) stoppen met roken.

- Ongeveer de helft van de rokers rapporteert enige angst en afkeer te ervaren bij het zien van de waarschuwingen. Van de rokers die enige angst of afkeer rapporteren hebben er meer geprobeerd te stoppen of minderen met roken dan rokers die geen angst en afkeer rapporteren.
- De kennis van de waarschuwingen en zelfgerapporteerde effectiviteit is na vier jaar niet sterk afgenomen. Er lijkt dus slechts in beperkte mate slijtage van de waarschuwingen op te treden.

De positieve effecten op de intentie om te stoppen met roken worden bevestigd door de beschikbare informatie uit Brazilië.

De onderzoeken wijzen erop dat de waarschuwingen met illustraties effect hebben op de kennis over gezondheidseffecten van roken, de intentie het gedrag te veranderen en het zelfgerapporteerde gedrag. Daadwerkelijke gedragsverandering als gevolg van de waarschuwingen is niet duidelijk aangetoond. Het onderzoek van Gospodinov en Irvine wijst erop dat prijsstijgingen waarschijnlijk een belangrijkere rol spelen bij het beïnvloeden van de rookprevalentie. In het algemeen geldt echter dat het moeilijk is de effecten van een afzonderlijke maatregel, in dit geval de invloed van gezondheidswaarschuwingen op rookgedrag, in onderzoek te isoleren van algemene maatschappelijke ontwikkelingen en ander beleid gericht op tabaksontmoediging.

Meerwaarde van illustraties ten opzichte van alleen tekst waarschuwingen

Het onderzoek in Canada lijkt erop te wijzen dat waarschuwingen met illustraties effectief zijn om de kennis over gezondheidseffecten en de houding van rokers te veranderen. Een onderzoek dat de meerwaarde van afbeeldingen ten opzichte van tekstuele waarschuwingen lijkt te bevestigen is bijvoorbeeld het onderzoek onder voormalige rokers in Canada, waaruit blijkt dat na de invoering van de illustraties de waarschuwingen veel vaker als motivatie om te stoppen met roken worden genoemd. Ook noemt een kwart van de voormalige rokers dat de waarschuwingen hen hebben geholpen bij het volhouden van het stoppen met roken. Naast het toevoegen van een illustratie zijn echter tegelijkertijd de waarschuwingen groter geworden en is een inlegvel met tips voor het stoppen met roken aan de verpakking toegevoegd, wat ook van invloed kan zijn op de kennis en houding.

Een andere bron van informatie over de meerwaarde van illustraties is de internationale vergelijkingstudie waaruit bleek dat rokers uit Canada (op dat moment het enige land met illustraties bij de waarschuwingen) beter geïnformeerd waren over de gezondheidseffecten van roken dan rokers uit de Verenigde Staten, Groot Brittannië en Australië.

Een meer zuivere vergelijking tussen waarschuwingen met en zonder illustratie is gemaakt in de verschillende pretest-onderzoeken in Canada, Australië en Nieuw Zeeland, waarbij deelnemers werd gevraagd te reageren op waarschuwingen met en zonder illustratie. Uit al deze onderzoeken bleek dat de deelnemers van mening waren dat illustraties de effectiviteit van de waarschuwingen vergroten. Uit deze pretest-onderzoeken blijkt verder dat de afbeeldingen die de lichamelijke gevolgen van roken expliciet in beeld brengen het meest effectief worden gevonden door de deelnemers.

Invloed van illustraties op verschillende doelgroepen

De informatie over verschillen in effectiviteit van de foto's voor verschillende doelgroepen is beperkt. Uit de beschreven onderzoeken kan geconcludeerd worden dat jongeren in de leeftijd van 12 t/m 18 jaar de waarschuwingen op tabaksverpakkingen over het algemeen effectiever vinden in het informeren over gezondheidseffecten en stimuleren van gedragsverandering dan volwassenen. Ook blijkt dat de waarschuwingen effectiever worden gevonden door rokers die van plan zijn te stoppen dan door rokers die niet willen stoppen. De potentiële stoppers vinden de waarschuwingen ook vaker correct en vinden vaker dat de waarschuwingen belangrijke informatie leveren over gezondheidseffecten.

3.2 Methodologische discussie

Bij de gehanteerde onderzoeksmethodiek in de Canadese onderzoeken zijn door critici verschillende kanttekeningen geplaatst. De belangrijkste kritiekpunten zijn:

Het onderzoek dat is gedaan naar de effecten van waarschuwingen met illustraties, richt zich met name op de effecten op de kennis en de intentie om te stoppen met roken. Er is weinig onderzoek gedaan naar de effecten op het daadwerkelijke rookgedrag. Voor zover dit onderzoek wel is uitgevoerd gaat het meestal om zelfgerapporteerd gedrag en niet om waargenomen gedrag. Het onderzoek waarbij waarschuwingen met illustraties worden vergeleken met waarschuwingen zonder illustraties kijken veelal naar de zelfgerapporteerde effectiviteit van rokers en niet-rokers. Er kan niet zondermeer worden aangenomen dat de intentie om te stoppen met roken en het zelfgerapporteerde gedrag overeenkomt met het werkelijke gedrag.

Daarnaast zijn er critici die stellen dat in de Canadese onderzoeken te weinig aandacht wordt besteed aan wetenschappelijke theorieën inzake angstaanjagende voorlichting. Er zijn onderzoeken die erop wijzen dat angstaanjagende voorlichting leidt tot defensieve reacties bij rokers. Deze defensieve reacties kunnen mogelijk belemmerend werken voor de gewenste gedragsverandering of zelfs leiden tot tegengestelde effecten zoals rokers die meer volharden in hun rookgedrag. Het onderzoek dat in Canada is uitgevoerd naar tegengestelde effecten wijst er echter niet op dat deze effecten in sterke mate optreden.

Een laatste kritiekpunt is dat er geen experimenteel onderzoek is uitgevoerd naar de effectiviteit van de gezondheidswaarschuwingen met afbeeldingen. Het uitvoeren van experimenteel onderzoek stuit echter op het probleem dat de afbeeldingen onderdeel uitmaken van een samenhangend tabaksontmoedigingsbeleid en op landelijk niveau worden ingevoerd. De invloed van een afzonderlijke maatregel op het rookgedrag is daardoor moeilijk aantoonbaar.

Literatuuroverzicht

2003/641/EG Beschikking van de Commissie van 5 september 2003 betreffende het gebruik van kleurenfoto's of andere illustraties als gezondheidswaarschuwingen op verpakkingseenheden van tabaksproducten.

BRC Marketing & Social Research. Smoking health warnings study. Optimising smoking health warnings Stage 2 – text, graphics, size and colour testing. BRC Marketing & Social Research, Wellington, 2004.

Cavalcante TM. Labelling and packaging in Brazil. World Health Organisation. 2003.

Consultation on the introduction of picture warnings on tobacco packs. Department of health, 2006.

Elliot & Shanahan Research. Developmental research for new Australian health warnings on tobacco products Stage 2. Elliot & Shanahan Research, Sydney, 2003.

Environics Research Group. Canadian adult and youth opinions on the sizing of health warning messages. Environics Research Group Limited, Toronto, 1999.

Environics Research Group. Testing new health warning messages for cigarette packages: a summary of three phases of focus group research. Environics Research Group Limited, Toronto, 2000.

Environics Research Group. Wave 9 Surveys: The health effects of tobacco and health warning messages on cigarette packages: survey of adults and adult smokers. Environics Research Group Limited, Toronto, 2005.

Environics Research Group. Wave 9 Surveys: The health effects of tobacco and health warning messages on cigarette packages: survey of youth. Environics Research Group Limited, Toronto, 2005.

Gospodinov N, Irvine IJ. Global Health Warnings on Tobacco Packaging: Evidence from the Canadian Experiment. Topics in Economic Analysis & Policy 2004;4:Article 30.

Hammond D, Fong GT, McDonald PW, Brown KS, Cameron R. Graphic Canadian cigarette warning labels and adverse outcomes: evidence from Canadian smokers. American Journal of Public Health. 2004;94:1442-45.

Hammond D, Fong GT, McDonald PW, Brown KS, Cameron R. Showing leads to doing: graphic cigarette warning labels are an effective public health policy. European Journal of Public Health 2006;16:223-224.

Hammond D, Fong GT, McDonald PW, Cameron R, Brown KS. Impact of the graphic Canadian warning labels on adult smoking behaviour. Tobacco Control 2003;12:391-395.

Hammond D, Fong GT, McNeill A, Borland R, Cummings KM. Effectiveness of cigarette warning labels in informing smokers about the risks of smoking: findings from the international tobacco control (ITC) four country survey. *Tobacco Control* 2006;15 (suppl III):iii19-iii25.

Hoek J, Gendall P. Pictorial health warnings: a review of research evidence. Research report prepared for Ministry of Health. Massey University, 2005.

Hoog N de, Stroebe W, Wit JBF de. The impact of vulnerability to and severity of a health risk on processing and acceptance of fear-arousing communications: A meta-analysis. *Review of General Psychology*. In press.

Koval JJ, Aubut JL, Pederson LL, O'Hegarty M, Chan SSH. The potential effectiveness of warning labels on cigarette packages. The perceptions of young adult Canadians. *Canadian Journal of Public Health*. 2005;96:353-356.

Nilsson T. Legibility and visual effectiveness of some proposed and current health warnings on cigarette packages. University of Prince Edward Island, 1999.

Ruiter RAC, Kok G. Saying is not (always) doing: cigarette warning labels are useless. *European Journal of Public Health* 2005;15:329-330.

Ruiter RAC, Kok G. Response to Hammond et al. Showing leads to doing, but doing what? The need for experimental pilot testing. *European Journal of Public Health* 2006;16:225.

Saerle L, Hoek J, Maubach N. Effects of visual images as on-pack anti-smoking warnings. Australian and New Zealand Marketing Academy Conference, Wellington (2004), Nov 29 - Dec 1.

Strahan EJ, White K, Fong GT, Fabrigar LR, Zanna MP, Cameron R. Enhancing the effectiveness of tobacco package warning labels: a social psychological perspective. *Tobacco Control* 2002;11:183-190.

TK 2005-2006, 22894, nr. 78.

TK 2005-2006, 22894, nr. 104.

TK 2005-2006, 22894 en 27565, nr. 13.

Willemsen MC. The new EU cigarette health warnings benefit smokers who want to quit the habit: results from the Dutch Continuous Survey of Smoking Habits. *European Journal of Public Health* 2005;15:389-392.

Willemsen MC, Simons C, Zeeman G. Impact of the new EU health warnings on the Dutch quit line. *Tobacco Control* 2002; 11;381-82.

Persberichten en websites:

Cigarette packs will display stronger images. Persbericht van het Ministerie van Gezondheid van Brazilië, 28 oktober 2003. www.anvisa.gov.br/eng/informs/news/281003.htm

Data reveals 2006 as year of the Quitter. Persbericht van Quit Victoria (Australië), 11 januari 2007. www.quit.org.au/media.asp?ContentID=18072

Graphic warnings for cigarette packs. Persbericht van de regering van Nieuw Zeeland, 2 november 2006. www.beehive.govt.nz/ViewDocument.aspx?DocumentID=27591

www.smoke-free.ca/warnings/countries%20and%20laws.htm

Bijlage 1 Waarschuwingen Canada

WARNING
TOBACCO SMOKE HURTS BABIES

Tobacco use during pregnancy increases the risk of preterm birth. Babies born preterm are at an increased risk of infant death, illness and disability.

Health Canada

WARNING
CIGARETTES CAUSE STROKES

Tobacco smoke can cause the arteries in your brain to clog. This can block the blood vessels and cause a stroke. A stroke can cause disability and death.

Human brain with stroke

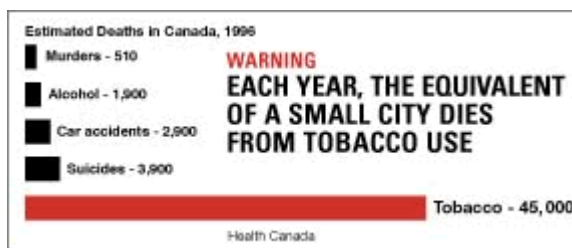
Health Canada

WARNING
CIGARETTES CAUSE MOUTH DISEASES

Cigarette smoke causes oral cancer, gum diseases and tooth loss.

Health Canada

WARNING
CIGARETTES LEAVE YOU BREATHLESS

Tobacco use causes crippling, often fatal lung diseases such as emphysema.

Health Canada

WARNING
CIGARETTES ARE A HEARTBREAKER

Tobacco use can result in the clogging of arteries in your heart. Clogged arteries cause heart attacks and can cause death.

Blocked heart muscle — result of clogged artery

Health Canada

WARNING
CIGARETTES CAUSE LUNG CANCER

Every cigarette you smoke increases your chance of getting lung cancer.

Health Canada

WARNING
CIGARETTES CAUSE LUNG CANCER

85% of lung cancers are caused by smoking. 80% of lung cancer victims die within 3 years.

Health Canada

WARNING
IDLE BUT DEADLY

Smoke from a lit cigarette contains toxic substances like hydrogen cyanide, formaldehyde and benzene. Second-hand smoke can cause death from lung cancer and other diseases.

Health Canada

WARNING
WHERE THERE'S SMOKE THERE'S HYDROGEN CYANIDE

Tobacco smoke contains hydrogen cyanide. It can cause headaches, dizziness, weakness, nausea, vertigo and stomach aches in smokers and non-smokers.

Health Canada

WARNING
YOU'RE NOT THE ONLY ONE SMOKING THIS CIGARETTE

The smoke from a cigarette is not just inhaled by the smoker. It becomes second-hand smoke, which contains more than 50 cancer-causing agents.

Health Canada

Bijlage 2 Waarschuwingen Brazilië

Set 1 (2002-2004)

Set 2 (2004 – heden)

1. Esta necrose foi causada pelo consumo do tabaco

[This necrosis was caused by tobacco consumption]

2. Fumar causa impotência sexual

[Smoking causes sexual impotence]

3. Crianças que convivem com fumantes têm mais asma, pneumonia, sinusite e alergia

[Children that live in close contact with smokers have more asthma, pneumonia, sinusitis and allergy]

4. Ele é uma vítima do tabaco. Fumar causa doença vascular e pode levar a amputação

[He is a victim of tobacco. Smoking causes vascular disease that may lead to amputation]

5. Fumar causa aborto espontâneo

[Smoking causes spontaneous abortion]

6. Ao fumar você inala arsênico e naftalina, também usados contra ratos e baratas

[When smoking, you inhale arsenic and naphthalene, also used against rats and cockroaches]

7. Fumar causa câncer de laringe

[Smoking causes cancer in the larynge]

8. Fumar causa câncer de boca e perda dos dentes

[Smoking causes mouth cancer and loss of teeth]

9. Fumar causa câncer de pulmão

[Smoking causes lung cancer];

10. Em gestantes, fumar provoca partos prematuros e o nascimento de crianças com peso abaixo do normal

[Smoking during pregnancy causes premature births and the birth of babies with low birth weight];

Bijlage 3 Europese waarschuwingen

Deze bijlage bevat de waarschuwingen met afbeeldingen die aan de lidstaten van de Europese Unie beschikbaar zijn gesteld. Per waarschuwingstekst zijn drie afbeeldingen geselecteerd. De grootte van de afbeeldingen zal bij toepassing op tabaksverpakkingen afwijken van de getoonde grootte.

Rokers sterven jonger

Roken veroorzaakt verstopping van de bloedvaten, hartaanvallen en beroertes

Roken veroorzaakt dodelijke longkanker

Roken werkt zeer verslavend; begin er niet mee

Stoppen met roken vermindert het risico op dodelijke hart- en longziekten

Roken kan leiden tot een langzame, pijnlijke dood

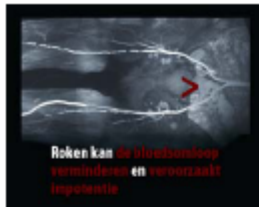
Roken verouderd uw huid

Roken kan het sperma beschadigen en vermindert de vruchtbaarheid

Roken kan de bloedsomloop verminderen en veroorzaakt impotentie

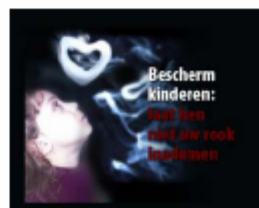
Tabaksrook bevat benzeen, nitrosaminen, formaldehyde en waterstofcyanide

Roken tijdens de zwangerschap is slecht voor uw baby

Bescherm kinderen: laat hen niet uw rook inademen

Uw arts of uw apotheker kan u helpen te stoppen met roken

Zoek hulp om te stoppen met roken

Research voor Beleid
Schipholweg 13-15
Postbus 985
2300 AZ Leiden
tel: 071 525 37 37
fax: 071 525 37 02
e-mail: info@research.nl
www.research.nl

Research voor Beleid
onderdeel van Panteia

SCHIPHOLWEG 13-15

POSTBUS 985

2300 AZ LEIDEN

T. 071 525 37 37

F. 071 525 37 02

INFO@RESEARCH.NL

WWW.RESEARCH.NL